

12 EYLÜL'ÜN 40. YILINDA

**HARLI ATEŞTE YANANLAR
YANMADAN KÜL OLANLAR**

FEVZİ KARADENİZ

Sosyal Tarih Yayınları

Belge-Araştırma Dizisi: 22

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya hazırlık: Aristan

Birinci Basım, İstanbul Ağustos 2022

ISBN: 978-605-4513-73-4

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak

No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363

Şişli-İstanbul

Tel: (+90) 212 237 98 92

<http://www.tustav.org>

e-posta: bilgi@tustav.org

İç/Kapak Baskı-Cilt

Berdan Matbaacılık

Davutpaşa Caddesi, Güven Sanayi Sitesi, C Blok, No: 215-216

Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul

Sertifika No: 45750

Bu kitaba tanık olarak değerli katkılar yapan, zenginleştiren yoldaşlarım, dostlarım Mehmet Değer, Mehmet Kocademir, Yusuf Biçici, İlhami Yılmaz, Eser ve Hasan Özcan, Mehmet Şahiner, Celal Aktepe, Karadenizli, Berin Uyar, Ünal Doğan, Yüksel Yenice Çağlar, Hamdi Maskar ve Müjgan Seyhan'a

kitabın TÜSTAV Yayınları arasında yayımlanma isteğimi ilk ilettiğim ve olumlu karşılayan dönemin TÜSTAV Yönetim Kurulu Başkanı Av. Fahrettin Özan'a, TÜSTAV dayanışma belgelerini bana açan, yardımcı olan TÜSTAV Yönetim Kurulu Sekreteri Erden Akbulut'a, sayfa düzeni yapan M. Ali Varış'a ve emeği geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Fevzi Karadeniz

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
-------------	----

I. BÖLÜM:

DEMOKRASİ GÜÇLERİYLE DAYANIŞMA

Avrupa'da Cuntaya Karşı İlk Tepkiler, Geciken Dayanışma	15
12 Eylül'den Sonra Yurtdışına Çıkışlar	17
Protestoların ve Dayanışmanın Merkezi Strasbourg.....	21
Dayanışma Komiteleri.....	23
Danimarka'da DİSK'le Dayanışma Paneli.....	25
Fransa-Limoges (Limoj)'da DİSK'le Dayanışma.....	27
Türkiye Barış Komitesine Özgürlük.....	29
Olof Palme'nin Dayanışma Konuşması.....	30
Almanya-Stuttgart'ta Dayanışma Gecesi	31
Belçika'da Dayanışma Eylemleri.....	35
Uluslararası Köln Konferansı (82 Anayasası'na Hayır).....	38
FİDEF'in Cunta Anayasası'na Hayır Kampanyası	40
Kadınlardan Kadınlarla Dayanışma.....	41
CGT, DİSK'le Dayanışmada	42
Uluslararası İnsan Hakları Sorumlusu Anlatıyor.....	47
Kadınlardan Barış Derneği'yle Dayanışma	49
Avrupa Ülkelerinden "Barışın Büyükelçisi"ne Selam	51
Strasbourg'ta Cunta Protesto Edildi	52
1 Mayıs'da Dayanışma Çağrısı	53
Strasbourg'ta Dayanışma Toplantısı	54
Cezaevlerindeki Tutuklularla Dayanışma	57

Avrupa Konseyi Önünde Cuntayı Protesto	59
Diyarbakır Cezaevi Tutuklularıyla Dayanışma.....	61
“Kürtlerin Ulusal Varlığı, Resmen Tanınmalıdır”	62
Af Örgütü’nden “Türkiye ve Adalet” Gecesi	66
Bütün Avrupa’da DİSK’le Dayanışma	68
8 Mart, Politik Tutuklularla Dayanışmaya Adandı	72
Politik Tutuklularla Dayanışma	74
Cuntanın Temsilcileri Strasbourg’a Alınmasın!	76
CGT Kongresi’ndeki Konuşmam ve Dayanışma Sesleri.....	77
Strasbourg’ta 1 Mayıs.....	80
Avrupa’da Her Yer 1 Mayıs.....	82
Politik Tutuklularla Dayanışma İçin Kırk Altı Kentte Uyarı Grevi	83
Diyarbakır Cezaevine Heyet Gönderiyoruz	85
Dayanışma Birleşmiş Milletler Kürsüsünde.....	88
Diktatörlük Dördüncü Yılında Protesto Edildi.....	90
Kadınların Sesi Diktatörlüğe Karşı.....	92
L’Humanité Bayramı’nda Dayanışma	93
İngiltere’den Dayanışma	95
Fransız Aydınlarından Çağrı	96
Fransa’da Genel Direniş, Büyük Dayanışma	98
Komünist Gençlerin Dayanışması	100
Gençlik Kültür Merkezi’ndeki Konuşmam.....	100
Kürdistan’daki Baskılar Avrupa’da Protesto Edildi.....	104
Bir Başka Ülkede, Bir Başka Dernek.....	107
Paris’te Türkiyeli Kadın Tutuklularla Dayanışma.....	107
Stockholm’de Uluslararası Konferans	109
Strasbourg’ta Göçmen Kadınlardan Dayanışma.....	111
Türkiyeli Aydınlarla Dayanışma	112
Danimarka’da Dayanışma Eylemleri	116

Alman Sendikalar Birliği (DGB)'nden Dayanışma	116
Kürtler ve Kürt Diliyle Dayanışma	117
Kadın Konferansında Yükselen Dayanışma Sesi.....	118
Eylül Ayı Dayanışma Ayı.....	119
Avrupa Konseyi'nde 12 Eylül Cuntası Lanetlendi	120
CGT-CUT ve DİSK'le Dayanışma	121
Dayanışma <i>Le Monde</i> Sayfalarında	124
Avrupa Parlamentosu: Bu Demokrasi Değil.....	124
İngiltere Sendikalarından Büyük Dayanışma	126
Reha İsvan'la Dayanışma	127
“Cumhuriyet Hapiste”	128
Almanya'da DİSK'le Dayanışma	132
Türkiye, Birleşmiş Milletler'in Gündeminde	134
8 Mart, Bir Kez Daha Dayanışma Günü.....	135
Sol Birlik'ten Dayanışma Kampanyası.....	136
En Kuzeyden Dayanışma Sesi Yükseldi.....	138
Türkiyeli Aydınlarla Dayanışma	139
Belçika'da Sol Güçlerden Dayanışma	140
Dayanışma Sıcağı İsviçre'yi Sardı	141
DGB'den DİSK'le Büyük Dayanışma	143
Dünya Sendikalar Kongresi'nden Dayanışma.....	150
GEW ve TÖB-DER'in Ortak Konferansı.....	151
Dünya Barış Konseyi Dayanışma Gösterdi.....	152
Uluslararası Af Örgütü'nden “Türkiye Haftası”	153
Genel Af Kampanyası Genişledi	154
Sol Güçlerden Barış ve Dayanışma Çağrısı	157
NETAş Grevcileriyle Dayanışma.....	158
Faşist Cunta Yedinci Yılında Protesto Edildi	164
Batı Berlin'de Dayanışma İçin Açlık Grevi	165

Fransa’da Türkiye Cezaevlerindeki Açlık Grevlerine Destek.....	166
AİHM Başkanıyla Bizim Evde Görüşüyorum	166
Halepçe Katliamı ve Kürt Halkıyla Dayanışma Çağrısı.....	168
Devrimci, Demokrat Kamuoyuna, Mart 1988	169
İnsanlığa Çağrı, Mart 1988	171
Stuttgart’tan Halepçe’ye.....	173
Londra Halkevi’nden Kürt Mültecilere Bin Palto.....	175
Londra’daki Newroz Konuşmam.....	177

2. BÖLÜM:

HAYDAR KUTLU VE NİHAT SARGIN’LA DAYANIŞMA

Behice Boran ve Haydar Kutlu’dan Ortak Açıklama.....	181
Behice Boran Etrafında Kenetlenme	182
Kutlu ve Sargin Türkiye’ye Döneceklerini Açıkladılar	185
Türkiye’ye Uğurlama Toplantısı.....	188
Avrupa Parlamentosu: “Derhal Serbest Bırakın!”	192
Dayanışma Giderek Yayıldı.....	195
Heyet Türkiye’de Basın Toplantısı Yaptı	198
Almanya’dan Türkiye’ye Heyet Gönderildi	200
İngiltere’de Büyük Dayanışma.....	203
Avrupa’da “Uyarı Nöbetleri” Başladı	204
Türkiyeli Sendikacılardan Kınama ve Dayanışma.....	207
“Türkiye’nin Dostları” Uluslararası Kongresi	208
Uluslararası Öğrenci Birliği’nden Dayanışma.....	210
Ulusal Kurtuluş Hareketlerinden Destek.....	210
Paris’te Türkiye İçin Beş Saat Gecesi.....	211
Dayanışma Sınır Tanımıyor	213
İsviçre Dayanışma Komitesi’nin Basın Duyurusu.....	213
Aydınardan Demokrasi İçin Dayanışma Çağrısı	215

Kutlu ve Sargın'a Özgürlük Gecesi	217
Dayanışmanın Bir Merkezi Belçika.....	220
Belçikalı Parlamenter İmza Kampanyası Açtı	221
Politik İlticacılar Köln'de Türkiye'ye Dönüşü Tartıştı.....	226
Avrupa Parlamentosu'nda Basın Toplantısı	228
Theodorakis, Kutlu ve Sargın İçin Özal'la Görüştü.....	229
Kutlu-Sargın Davası Dünyanın Gündeminde	230
Almanya'da Birçok Şehirde “Uyarı Nöbetleri” Tutuldu.....	233
17 Haziran'da Uluslararası Dayanışma	237
Avrupa Parlamentosu Önünde “Demokrasi Nöbeti”	238
Ağustos Sıcığında Dayanışma Yükseldi	239
TBKP Merkez Komitesi'ne, 29 Eylül 1988.....	241
Avrupa Parlamentosu'ndan Bir Kez Daha Dayanışma.....	247
En Uzaktan, Avustralya'dan Açıklama.....	247
Sendikacılar Ülkeye Dönüyor	248
Yeni Yılda Yine Dayanışma Heyeti.....	249
Açlık Grevine Avrupa'dan Dayanışma	250
Siyasi İlticacılar Ülkeye Dönmeye Devam Ediyor.....	252
Kutlu ve Sargın'a İşkence Avrupa Komisyonu'nda	255
İngiltere'de Kutlu ve Sargın'la Dayanışma.....	256
Mikis Theodorakis, Dayanışmayı Büyüttü.....	257
“Bizim Dayanışmamıza İhtiyaçları Var”	258
Mehmet Bozışık: Hayatım Partimdi	260
İngiltere'den Mehmet Bozışık'la Dayanışma.....	263
Dava Bir Kez Daha İnsan Hakları Komisyonu'nda	264
29. Duruşmada Yine Uluslararası Dayanışma.....	264
Uluslararası Af Örgütü'nden “Acil Eylem” Çağrısı.....	265
Kutlu ve Sargın Davası Nihayet Sonuçlandı	267
Türkiye'ye Dönen Mehmet Karaca, Yurda Sokulmadı	268

3. BÖLÜM:

DAYANIŞMANIN TANIKLARI ANLATIYOR

İçerden Tanıklar'a Dair	271
Mahmut DEĞER	276
Mehmet KOCADDEMİR.....	283
Yusuf BİÇİCİ.....	288
İlhami YILMAZ.....	292
Mehmet ŞAHİNER.....	297
Eser ve Hasan ÖZCAN.....	301
Celal AKTEPE.....	304
Ünal DOĞAN.....	309
Berin UYAR	313
KARADENİZLİ	319
Yüksel YENİCE-ÇAĞLAR	322
Müjgan SEYHAN.....	331
Hamdi MASKAR.....	334
SON SÖZLER YERİNE	341

ÖNSÖZ

Uzun yıllardır yurtdışındaki dayanışmayla ilgili çalışmamın hazırlığı içindeydim. Arşivimde otuz beş kırk yıl öncesinden başlayarak biriktirdiğim bilgi, belge, doküman vardı. Onları mümkün olduğunca, kronolojik bir sıraya göre tasnif etmek oldukça zaman alıyordu. Korona günlerinde fırsat doğdu.

Evet, bu çalışmanın konusu DAYANIŞMA. Türkiye’de 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’nden sonraki ilk on yıllık dönemi kapsayan ve birkaç istisna dışında, TKP ve çevresinin örgütlediği dayanışma.

Politik tutuklularla, aydınlarla, kadınlarla, bu dönemde insanlık dışı baskılar gören Kürt halkıyla, yurtseverleriyle, DİSK ve Barış Derneği gibi toplu davaların sanıklarıyla, yani en genel haliyle Türkiye demokrasi güçleriyle dayanışma.

Esas olarak da anılan tarihten önce yurtdışında yaşayan göçmen işçilerin, onların örgütlerinin, farklı mesleklerden ilerici demokrat aydınların, sanatçıların ve tabii değişik uluslardan siyasetçi, sendikacı, insan hakları savunucusu, barış yanlısı, antifaşist kişi ve kurumların dayanışması.

Böyle de olsa, cuntadan sonra gerek can güvenliği, gerekse ülkede legal çalışma olanaklarının kalmaması nedeniyle dışarı çıkararak dayanışma hareketi örgütlemeyi amaçlayan parti, sendika, dernek yönetici ve üyelerinin, yani siyasi ilticacıların faaliyetleri de bu kapsamda değerlendirildi. Çünkü onlar Avrupa’nın her ülkesinde fikir ve pratik olarak bu dayanışma ateşinin içinde oldular. Bazen başında.

Elinizdeki kitap, göreceğiniz üzere üç bölümden oluşuyor.

1. Bölüm; yukarıda açılımını sunduğum Türkiye Demokrasi Güçleri'yle dayanışmayı içeriyor. Cuntayı protesto yürüyüş ve mitingleri, açlık grevleri, toplantılar, politik-kültürel geceler, imza kampanyaları, tutuklulara kart göndermeler, maddi yardımlar, Türkiye'ye giden gönderilen heyetler, uğurlamalar, karşılama yer alıyor.
2. Bölüm; Türkiye Birleşik Komünist Partisi-TBKP yöneticileri Haydar Kutlu ve Nihat Sargın'ın ülkeye dönüşleri, tutuklanmaları ve onların etrafında örülen dayanışmayı içeriyor. Etkinlikler anlamında 1. Bölüm'le benzerlikler taşısa da, iki komünist liderle yapılan bu dayanışmanın dünya tarihinde bir benzeri yok. Bu özgünlüğü bakımından ayrı bir bölüm olarak ele almayı daha uygun buldum.
3. Bölüm'de Avrupa'nın değişik ülkelerinden "Tanıklar" yer alacak; anlatımlarıyla, yazılarıyla. Açıklayıcı bilgileri bölümün başında bulacaksınız.

Dayanışma, bir yanıyla "yardım etme", "el uzatma" gibi bir nevi vicdan temizleme edimlerini içerirken, örgütsel ve toplumsal bazda daha üst düzeyde politik anlam yüklüdür. Ulusal çapta, giderek uluslararası alanda bir desteğin, söylem ve eylemin ifadesi oluyor.

Yazılmış olanı, gazeteye, kitaba, belgeye, arşive gireni, görsel olarak kayda geçmiş olanı zaten yok sayamayız. Öte yandan sıradan insanların, adı anılmayanların, işçi ve emekçilerin, ev kadınlarının bu uğurda harcadıkları emeklerini, döktükleri alınterlerini, insani duygularını da görmezden gelemeyiz. Böylesi bir yaklaşım, bizi "resmî tarih" in hizasına düşürür.

Burada yeri gelmişken resmî tarihe bir eleştiri, bir itiraz olarak gördüğüm "emek tarihi" ve "sözlü tarih" çalışmalarının önemini altını çizmek isterim.

Olaya bir başka açıdan bakarsak; dayanışma eylemlerinde bulunanların bazısı bizzat sıcak savaşın, savaşımın içinde olanlardır. Kendi inanç ve idealleri doğrultusunda yürüyorlar; "aynı yolun yolcusu" durlar.

Uluslararası işçi sınıfının dayanışması, komünist ve işçi partilerinin dayanışması, sendikal örgütlerin, grevci işçilerin, kadın örgütlerinin, sol devrimci güçlerin birbiriyle dayanışması gibi...

Bir de doğrudan mücadelenin içinde olmayıp, zorda darda kalanlarla, mağdurlarla, mazlumlarla, baskı ve zulüm altında olanlarla empati kurarak dayanışmada bulunanlar var. Ki, bana kalırsa, bu durumlardan hareketle gösterilen dayanışma daha kıymetlidir.

Strasbourg'ta yaşayan Nazillili bir göçmen kadın Diyarbakır Cezaevi'nde işkenceyle öldürülen Kürt gencine ağlıyor. Bir başkası Kayıplar için, Cumartesi Anneleri için yürüyüş kolunun başında yürüyor.

Fazla söze gerek yok. İhtiyacı olan birine kapıyı açmaktan, ülkede aranan, sürgünde yaşayan birini bağrına basmaktan, siyasi tutuklulara, büyük dava insanlarına, giderek bir halka üst düzeyde politik, diplomatik destek vermeye değin her söz ve eylem dayanışma oluyor.

Dayanışma mesajı, sözü, eylemi özellikle politik tutuklular için bir moral ve motivasyon kaynağıdır. Onları hayata bağlıyor, inanılmaz güç veriyor.

Kitapta göreceğiniz gibi Barış Derneği sanığı Reha İsvan "...Yurt- içinden ve dünyanın her yanından bana gönderilen binlerce mektup ve kartlardan anladım ki, yalnız değilim. Daha önce bunu hiç düşünmemiştim..." diyor.

Tutuklu TÖB-DER'li öğretmen Turan Yılmaz'a Kanada Kiliseler Birliği'nden dayanışma telgrafı gidiyor. Tutuklu bunu, "Sen Hıristiyan mısın?" diye sorguya çekilirken, işkence altında öğreniyor.

Yıllar sonra cezaevinden çıkan öğretmen, Almanya'daki bir dayanışma toplantısında "Tek başıma hücrede, hayatla bütün bağım kopmuştu. Beni uluslararası dayanışma, Kanada'dan gelen o telgraf ayakta tuttu," diyor. Kanada'ya gitmeye de gerek yok, bizzat kendimden biliyorum.

12 Eylül döneminde Diyarbakır Sıkıyönetim'de yargılanırken, çıkarıldığım mahkemeye Dünya Sendikalar Federasyon DSF Prag'dan, CGT Paris ve Lyon'dan telgraf göndermişlerdi. Mahkemede okunan DSF'nin uzunca sayılan mesajının sonunda şöyle deniyordu: "Biz 250

milyon üyemiz adına arkadaşımız Fevzi Karadeniz'in derhal serbest bırakılmasını istiyoruz." Mesajı okuyan Mahkeme Başkanı, şaşkınlık içinde "Kim bunlar, bu kadar insanı nereden, nasıl tanıyorsun?" diyerek beni, avukatlarımı ve duruşma salonunu dolduran izleyicileri güldürdü ama geri adım atmak zorunda da kaldı.

"Kelepçesini çözün!" Emrini verdi. "Buyrun oturun" dedi ve duruşma boyunca bana "siz" diye hitabetti. Bu, uluslararası dayanışmanın gücüydü.

Metris'te, Mamak'ta, Diyarbakır'da vahşice işkence gören politik tutuklularla görüşmeye giden bir Avrupalı heyetin, onlara nasıl moral kaynağı olduğunu, dönen heyetlerin anlatımlarından, bizzat dönemin tutuklularından çok dinledim. Yayınlardan, kitaplardan, anılardan okudum.

Almanya'nın Stuttgart kentinden sığınmacı Kürtlerin kampına gönderilen giysilerin, bir küçük eldivenin karakış koşullarında tir tir titreyen küçücük bir çocuğun ellerini, yüreğini nasıl ısıttığını tahmin edebiliriz.

Duyulanlardan, dinlenenlerden, yazılanlardan ve yaşananlardan anıyorum, dayanışmanın sağaltıcı gücünü. Dolayısıyla dayanışma düşüncesini ve eylemini değerli buluyorum.

İnsanlar daha çok kendileri için değil, "öteki"ler için özveride bulunuyorlar. Koşturuyorlar, yoruluyorlar, ter döküyorlar. Uykusuz kalıyorlar, geceyi gündüze katıyorlar. Bazı riskleri, tehlikeleri göze alıyorlar. Poisin hışmına, iktidarların takibine uğruyorlar...

Maddi manevi dayanışmada bulunuyorlar. Emeklerini, maaşlarını, nişan yüzüklerini, düğünlerinde takılan bileziklerini, kolyelerini veriyorlar. Hiç tanımadıkları ve hayatta belki hiç karşılaşmayacakları insanlar için.

İşte bizim dayanışma yıllarımızda bunlar yaşandı. Ve ben bunların çoğunun yakın tanığıyım. Bu soylu düşünceler, onurlu duruşlar yeniden hatırlansın; hiç kimse, hiçbir şey unutulmasın demek istiyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle devrimci dayanışmanın, ateşi küllenmemiş dostlukların ve büyük insanlığın harlı ateşinde yananlara kırk yıl sonra bir kez daha merhaba!..

Fevzi KARADENİZ
12 Eylül 2020, Strasbourg

I. BÖLÜM

DEMOKRASİ GÜÇLERİYLE DAYANIŞMA

Avrupa’da Cuntaya Karşı İlk Tepkiler, Geciken Dayanışma

12 Eylül 80 darbesi yurtdışındaki TKP örgütlerini hazırlıksız ve atıl durumda yakaladı denebilir. Daha doğru bir değerlendirmeye, iç didişmelerin yaşandığı, parti merkezinin kendi yerel örgütleriyle, dolayısıyla göçmen işçi örgütleriyle ilişkilerinin sağlıklı yürümediği, İşçinin Sesi’nin “küçük kriz”inin yer yer sürdüğü, birçok bakımdan güven duygularının zedelendiği, güç kaybının yaşandığı yıllara denk geldi. Bunların üstüne, darbenin hemen ardından “askerî diktatörlük mü, faşizm mi?” tartışmaları eklendi.

Bu durum, özellikle Almanya açısından böyle oldu. Bunları, dönemin Almanya parti sorumluları olan Metin Gür’le Feridun Gürgöz’ün aktarımlarından öğreniyoruz.

“...Politbüro ve Merkez Komitesi, Marksizm-Leninizmin kurallarına göre tam işleyen organlar haline dönüşmemişlerdi. Demokratik merkezîyetçilik ilkeleri sindirilememişti. Böyle olunca kolektif yönetim yerine bireysel yönetim ortaya çıkıyordu. Politbüro üyelerinin alt birimlerle toplantı yaptıklarında, hazırlıksız, kararsız, yetersiz tutumlarıyla bu görülüyordu. Politbüro ne kadar süre içinde toplanıyordu, bunu kestirmek zordu.

Merkez Komite üyeleri toplantıya çok seyrek çağrılıyordu; birkaç yılda bir. Merkez Komite üyelerinin birçoğu yurtdışında olduğu halde, 12 Eylül 1980 askerî darbesinden on ay gibi uzunca bir süre sonra toplanabilmişti. 12 Eylül’ün o sıcak günlerindeki gelişmeleri, partideki

tasfiyeleri Politbüro, Merkez Komitesi kararı olmaksızın değerlendiriyor ve uyguluyordu.”¹

Dönemin bir sonraki sorumlusu Feridun Gürgöz ise, sorunla daha doğrudan ilintili ve açık olarak anlatıyor:

“...FAYK (Federal Almanya Yöre Komitesi) bir iki ay geçmesine rağmen, 12 Eylül askerî devirmesine karşı aktif bir konuma girememişti. Oysa şimdiye kadar Türkiye’de oluşan her olumsuz tepkiye anında aktif merkezî bir eylemle cevap verilmişti.

Örneğin İGD yöneticilerinin gözaltına alınması üzerine, 48 saat içinde Bonn’da büyükelçilik binası önünde kendiliğindenmiş gibi görünen, yoğun kar yağışı altında 72 saatlik protesto eylemi örgütlemiştik.

Parti örgütleri bu nedenle FAYK’nin pasif tutumunu anlayamıyordu. Aynı zamanda hem parti içinden hem de dışarıdan eleştiriler geliyordu. Bu dönemde Metin Gür daha FAYK sekreteriydi.

Bu baskılardan herhalde bunalmıştık ki, 1980 Aralık başında veya 1981 Ocak ayında FAYK Strasbourg’ta Avrupa Parlamentosu önünde rejimi protesto eylemi planladı. İzinli eylemler konusunda bir deneyimimiz vardı, ancak bu izinsizdi; Fransa topraklarında olacak ve Fransız polisiyle yüz yüze gelecektik...”²

Almanya’daki hazırlıkların önemli bölümünü Hamdi Maskar’la birlikte yürüttüklerini, parlamento binası önündeki protestoya yüz elli kişi civarında katılım sağladıklarını detaylarıyla anlatan Feridun Gürgöz, böylece, cuntaya karşı gecikmeli protesto eylemlerinin nedenlerini aktarırken beraberinde ilk dayanışmaları da gündeme getirmiş oluyor. O halde dayanışmaya buradan devam edelim:

“...FAYK (Federal Almanya Yöre Komitesi) yerel parti örgütlerine Türkiye’deki gelişmeler ve kadroların yurtdışına çıkarılması üzerine, ne kadar ek maddi katkı yapabileceklerini bir genelge ile sordu. İyi hatırlıyorum, yoldaşlar bütün özverilerini ortaya koyarak gelecek yoldaşlarımızı ağırlama konusunda adeta birbirleriyle yarış ettiler...

1 Metin Gür, *TKP’nin Avrupa Yılları*, Günizi Yayıncılık, s. 107.

2 Feridun Gürgöz, *Saat Geri Dönüyor*, s. 64-65, TÜSTAV Yayınları.

...1981-82 yılı Türkiye'den yoldaşların yoğun geldiği yıllardır. Daha sonra 1983-87 yılları arasında da gelenler oldu. İlk zamanlar bu yoldaşları havaalanından veya trenden alıp ilk misafir edilecekleri yere götürürdük. Bu da genelde Düsseldorf'ta Hamdi Maskar'ın evi olurdu. Herhalde birçok Türkiyeli yoldaşımız bu evde birkaç gün misafir olmuştur. Karşılamaı genelde Ali Söylemezoğlu yapardı. Birkaç gün sonra hukuki işlemler başlar ve hangi şehre yerleşeceğine göre ev arama işine girişilirdi. Hukuki süreci avukat yürütürdü. Bu konuda da Alman yoldaşlar devreye girerdi...

Bazı bölgelerde Türkiye'den gelen yoldaşlarımıza, yetkili göçmenlik büroları merkezî bir kampta kalmaları için baskı yapıyordu. Bu teklif kabul edilmezse örneğin ev kirası yardımı yapılmıyordu. Kamplarda hayat çekilir gibi değildi. Bu nedenle yoldaşlarımızı böyle bir yere gönderemedik.

Hatırladığım kadarıyla hiç kimsenin böyle bir kampa gitmesine – belki bir iki kişi için olağanüstü birkaç günlük ikametgâh olayı hariç– meyan vermedik.

Mali sorunlar gündeme gelmeye başladı. Daha evvel yaptığımız hesaplar, yerel örgütlerin görece abartılı bildirimleri, kısacası evdeki hesap çarşıya uymuyordu. Gerçeklerle yüz yüze geliyorduk. Burada Münster'de iki partili yoldaşın yaptığı büyük mali yardımı özel olarak belirtmek isterim. Bu yoldaşlarımız farklı zamanlarda hemen hemen iki yılı aşkın partimize her ay büyük miktarda bağışta bulundular. Bu da bize yeni gelen yoldaşlarımızın masraflarını karşılamada yardımcı oldu..."³

İşte yoldaşça dayanışmanın harlı ateşinde yananlar bunlar...

12 Eylül'den Sonra Yurtdışına Çıkışlar

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra aranır duruma düşen çoğu parti, sendika, gençlik, kadın ve değişik meslek örgütleri yöneticisi, bağımsız aydın, gazeteci, sanatçı insan yurtdışına çıkmak zorunda kaldı. Büyük çoğunluğu örgüt kararlarıyla, bazıları kendi olanaklarıyla.

3 *A.g.e.*, s. 79-80.

Örgütlü olanlar, mücadeleyi yurtdışında sürdürmek, içerdekilerle dayanışmayı örmek, cuntayı uluslararası alanda tecrit etmek amacıyla çıktılar. Başlangıçta önlerinde böyle geniş bir perspektif olmasa da, kısa süre sonra bu hedefi önlerine koydular. Diktatörlüklere, faşizme karşı mücadelede başka ülkelerden komünistlerin, demokratların, aydınların, sanatçıların böylesi deneyimleri vardı.

Fransa'ya gittiğimde, iltica başvurusunu Paris'te yaptım ve birkaç ay orda kaldım. Bu sürede çoğu 1980 öncesinden öğrenci olarak gelmiş arkadaşlarla karşılaştım, tanıştım.

Mahmut Değer, Selahattin Kaya, Refii Dede, Kasım Yeşilgül, İlhami Yılmaz, Servet Demir, Okan Günaltay, Ali Soran, Ali Soral, Kenan Öztürk, Naim Gemrik, Mehmet Kocademir, Cengiz Gemrik...

İstanbul'dan, İzmir'den, Adana'dan, Elazığ'dan, Sivas'tan, Fatsa'dan, Dersim'den gelmişlerdi. Bilgisayar mühendisliği, işletme, ekonomi, gazetecilik, sosyoloji okumuşlar, iyi birer çevre edinmişlerdi.

İlk dayanışmayı bizzat onlardan ve kendimle ilgili yaşadım. İltica kurumuna kaldığım evin adresini vermem gerekiyordu. Bu, orada tanıştığım Fatsalı fizik-kimya mühendisi İlhami Yılmaz'la atom mühendisi Fransız eşi (sonraki yıllarda ayrıldılar) Catherine'nin evleriydi.

Yeri gelmişken söylemeliyim; Catherine'ler, Sylvie, Anick, Nicol, Şirin ve şimdi isimlerini hatırlayamadığım Fransız kadın arkadaşlar bütün dayanışma eylemlerine aktif katılırlardı.

İlticacı olarak Paris'e gelenlerin sayısı ise bir hayli fazlaydı. Büyük çoğunluğu sendikalardan, gençlik hareketinden, kadın örgütünden veya doğrudan TKP'den arkadaşlarım, yoldaşlarımdı. İçlerinde o dönemin Türkiye'sinde kamuoyunca yakından bilinenler vardı.

İşte Maden-İş Genel Başkanı Mehmet Karaca, DİSK Genel Yürütme Kurulu üyesi Kemal Daysal, Barış Derneği Genel Sekreteri Enis Coşkun ile Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Cüneyt Başbuğu, DİSK'in efsanevi Ege Bölge Temsilcisi Cemal Kırıl...

Öte yandan İGD Genel Başkanı Ahmet Muhtar Sökücü, İstanbul İGD'den Mahmut Mengüllü, Ankara İGD'den Merve Şimşekel, Hayri

Arka sıradakiler: Cahit Baylav, Sıtkı Coşkun, Cemal Kırıl, Metin Denizmen, Ekrem Aydın. **Orta sıradakiler:** Kemal Daysal, Şeref Yıldız, Turhan Ata, Recep Orduseven, M. Ali Akyiğit, Halil Erdem, Murat Tokmak, Fevzi Karadeniz. **Ön sıradakiler:** Mehmet Karaca, Akat Sağınır, Fikret Demir, İlhan Akalın, Süleyman Üstün

Ata, Ege Köy-Der Başkanı Murat Dilli, Av. Ayfer Coşkun, İKD'den Neşe, Emel, Ayşegül, Esin, Asuman, Nil...

Kadınlardan söz etmişken söylemek isterim:

İlerici Kadınlar Derneği (İKD)'nin kurucu ve yöneticilerini sendikacı olmamdan ötürü, barış ve demokrasi mücadelesinde toplantılarda, yürüyüşlerde, mitinglerde, grevlerde, direnişlerde, öğrencilik yıllarımda boykotlarda, forumlarda, cenaze törenlerinde siyasetten tanıdım.

Zülal Kılıç'ı, Bilge Gömüç'ü eylem birliği toplantılarından, Berin Uyar'ı DİSK'te çalışıyor olmasından ve Teknik-İş gazetesinin montajının hazırlanmasında bana yardımcı olmasından, Gönül Dinçer'i Maden-İş'de eğitim hocalığından, Reha İsvan'ı eğitimciliğinden, Yüksel (Selek) ablayı Moran Lisesi'nde öğretmenken sendikamızda örgütlenmek için çalıştığı yıllardan, Mürüvet Şenesen'i BANK-SEN'de

birlikte çalıştığımız dönemden, Meral Taygun'u, Sümeyra Çakır'ı sanatçı olmalarından, hayranlığımdan ötürü uzun yıllardı tanıyordum.

Bazılarıyla doğrudan yoldaşlık ilişkim oldu. Bir tek örnek, bu alandaki ilişkilerimin geçmişi, düzeyi ve kıymeti için yeterlidir sanırım.

Nabi Yağcı, daha "Haydar Kutlu" olarak bilinmeden önce, değerli yoldaşım Çiçek'le aynı sendikada (Sosyal-İş), parti hücrelerinde, Kuzguncuk'ta kendi evlerinde, Beyoğlu İnci Pastanesi'nde, Emirgan'da Setüstü'nde buluşup, görüştüğümüzde sene 1975'ti.

Eşim Nevin (Hasgül) Karadeniz'in İKD üyesi, yöneticisi olması ve İKD yöneticilerinin çoğunun eşlerinin arkadaşım, yoldaşım olmaları dolayısıyla zaman zaman ev ortamlarında birlikte olduk. Fatih şubesi yönetimi bazen bizim Fatih'deki evimizde toplanırdı. Sonraki yıllarda Diyarbakır'daki İKD'liler de yine sık sık bizde biraraya gelirlerdi. Bu vesilelerle dostluk ve insani ilişkilerimiz de oluştu. Her birini daha yakından tanıma olanağım oldu.

Yıllar sonra cezaevlerindeki bazı üyelerinin direniş destanlarını duydum; okudum, dinledim. Cuntanın mahkemelerinde kadın soyunun en onurlu tavrını sergileyen, başını dik tutan, meydan okuyan saygın kadın Reha İsvan'ın savunmaları karşısında saygıda durdum.

Ve uzak ülkelerde, Moskova'da, Berlin'de, Paris'te sürgünlükte bazılarıyla yalnızlığı, hasreti ama daha çok umudu paylaştık. Toplantılarda, yürüyüşlerde, dayanışma eylemlerinde yeniden buluştuk.

Bütün bunlardan sonra rahatlıkla söyleyebilirim: Tanıdığım İKD'li kadınlar meslek olarak, kültürel birikim olarak, fedakârlık olarak o günkü Türkiye ortalamasının çok üstünde bir kapasiteye, kaliteye sahiplerdi.

Belki siyaset olarak bu söylenemez. Çünkü Türkiye'nin kısır, çatışmacı, dışlayıcı dar ufuklu sol siyasetinden maalesef onlar da payını alıyordu.

Kürt sorununun önemini kavrayamadılar. Feminist hareketi yok saydılar. Diğer sol siyasetlere karşı –erkekler kadar sert olmasalar da– itici davrandılar. Galiba bu olumsuzluklarda partinin (TKP) etkisi oluyordu.

Tabii yukarıda söz konusu edilen konularla ne denli ilgilidir bilmiyoruz ama parti ile legal kadın hareketi arasında bazı uyumsuzlukların

olduğu İKD Genel Sekreteri Zülal Kılıç'ın TKP Merkezi'ne Fidan Durukan parti adıyla yazdığı raporlara da yansımış. Her neyse konumuz bu değil. İlgi duyanlar için: Zülal Kılıç Arşiv Fonu'ndan TKP Kadın Bürosu, Derleyen, Erden Akbulut, Sosyal Tarih Yayınları, s. 77-84.

Söz konusu olan eğitilmiş, birikimli, özverili, değerli kadınlar yurtdışına çıktıktan sonra Avrupa'nın değişik ülkelerine yerleştiler. Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya, İsviçre, İsveç, Hollanda, Danimarka, Belçika'da sürgün hayatı yaşadılar ama boş durmadılar. Cezaevlerindeki ilerici, devrimci, demokratlarla, Barış Davası'yla, en çok da tutuklu kadınlarla ve onların yakınlarıyla sürekli dayanışmada bulundular.

Protestoların ve Dayanışmanın Merkezi Strasbourg

Özellikle, 12 Eylül 1980 Evren diktatörlüğünden sonra, Strasbourg cuntaya karşı protestoların ve Türkiye demokrasi güçleriyle dayanışmanın merkezi oldu. Bunun birkaç önemli nedeni vardı.

Başta Brüksel'le birlikte Avrupa'nın siyasi ve diplomasi merkezi olması. Türkiye açısından bakılırsa, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin burada bulunuyor olmasından ötürü en merkezi olmasıydı.

İnsan hakları ve demokrasi bağlamında bu kurumların Türkiye ile her dönem derdi oldu. 12 Eylül 1980'de faşist askerî cuntanın yönetime el koymasıyla bu dert giderek ağırlaştı, baş ağırttı.

Hatırlanırsa, söz konusu dönemde gerek politik tutuklulara işkence ve açılan büyük davalara yönelik olsun, gerekse de Kutlu ve Sargın'ın dönüşleri, tutuklanmaları ve yargılanmaları sırasında olsun ilk tepkiler buradan yükseldi. Bu tepkiler Avrupa demokrasisinin genel normlarıyla sınırlı kalsa da, Türkiye demokrasi güçlerinin gerçek bir demokrasi isteğiyle bir noktada çakışıyordu.

Ayrıca yukarıda sözü edilen kurumlarda temsil edilen Fransız ve diğer ülkelerin komünist partileri başta olmak üzere, daha radikal talepleri olan partilere mensup parlamenterlerin sesi burada ortaklaşıyordu. Bu da Türkiye demokrasi güçleri için moral ve motivasyon kaynağı oluyordu.

Strasbourg'un en önemli dayanışma merkezi olmasının bir başka yanı; Türkiye Aydınlarıyla Dayanışma Girişimi'nin başlatıcısı, sözcüsü Server Tanilli'nin burada oturuyor, yaşıyor olmasıydı.

Bir üçüncüsü olarak; Türkiyeli göçmen işçilerin, o yıllarda sayıları az da olsa, üniversitede okuyan öğrencilerin ve değişik politik grupların nispeten örgütlü olmaları ve cuntaya karşı birbirlerine yaklaşmaları, güç ve eylem birliğine girmeleri sayılabilir.

Bu önemli olgulardan ötürü Strasbourg, 12 Eylül'den başlayarak ve giderek sonraki yıllarda da süren protesto ve dayanışma eylemlerine sahne oldu. Her defasında Avrupa'nın diğer ülkelerinde yaşayan değişik parti ve örgütlere mensup ilticacılar, bağımsız aydınlar, sanatçılar Strasbourg'a akın ettiler.

Yürüyüşler, mitingler, politik-kültürel geceler, diplomatik görüşmeler, basın açıklamaları, konferanslar, paneller...

Böylesi günlerde Strasbourg'a gelen heyetlerin sayısı –Göçmen İşçi Örgütleri yönetici ve üyeleriyle birlikte– bazen yüzlerce oluyordu. Günöbirlük gelen veya otellerde kalan çok az sayıdakilerin dışında genellikle evlerde kalınırdı. Birkaç kez kırk kişiyi, elli kişiyi evlerde ağırladığımızı hatırlıyorum. TİP, TKP, TSİP, Kürt parti yöneticileri, DİSK, TÖB-DER, Barış Derneği yöneticileri, bağımsız aydınlar, avukatlar, gazeteciler, sanatçılar...

Her defasında heyetler, ağırlıklı olarak Strasbourg, Brumath, Haguenau ve çevresinde konuk edildiler. Geniş akraba çevreleri ve evleri müsait olan İldanlara, Akkayalara, Erçinlere, Özdeklere, Yusuf Yaşarlara, Arap Hüseyinlere ağır misafirler verilirdi. Gazi Yıldız'a, Tekin Demirbilek'e, Ali Karabulut'a, Hayrullah Güler'e de...

Bu heyet üyelerini garlardan, havaalanlarından, buldukları şehirlerden alıp, bırakma günlerinde fedakârlığın sınırı yoktu. 1000 km. uzaklara gidip, gelenleri biliyorum.

Evlerinde kalan konuklarına, büyük bir itinayla önceden hazırlıklar yapan, en temiz yataklarını seren, ülkelerinden uzak kalmış siyasi ilticacılara “abi, abla hangi yemekleri özlediniz?” deyip, kendi yörelerinden yemekler hazırlayan, çocuklarına yediremediklerini onlara yediren

göçmen kadınları anlatamam. Fatma'yı, Mahi'yi, Sırma'yı, Adalet'i, Birsen'i, Dudu'yu, Kadriye'yi, Gülşen'i, Emine'yi, Yeter Teyze'yi kırk yıl sonra da olsa, anmadan geçemem...